

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора політичних наук, професора, Кривошеїна Віталія Володимировича на дисертаційну роботу Гусаревич Наталії Володимирівни на тему «Впровадження новітніх цифрових технологій у виборчий процес в Україні», подану на здобуття ступеня доктор філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»

Актуальність обраної теми дисертації.

Дисертація «Впровадження новітніх цифрових технологій у виборчий процес в Україні» Гусаревич Наталії Володимирівни є однією з перших вдалих спроб комплексного дослідження наукових положень щодо впровадження цифрових технологій у виборчий процес в Україні.

Глобальний тренд цифровізації публічного управління змінює звичні форми політичної участі, і вибори зокрема, тим самим відкриваючи перед державою та суспільством нові можливості та переваги застосування новітніх технологій для побудови демократичного діалогу. Досить непросто уявити собі розвиток сучасної демократії в умовах незалежності від технологічних новацій і вільного інформаційного поля. Це стосується як розвитку інститутів громадянського суспільства, так і формування інститутів публічного управління через вибори. Тенденції останніх років розвитку демократії, як правило, пов'язують з появою та вдосконаленням її технологічного інструментарію, який включає в себе новітні цифрові технології.

Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження обумовлена тим, що розвиток сучасних суспільств неминуче пов'язаний із розвитком інституту виборів як однієї з основних і базових форм демократичного устрою. В цьому сенсі, цифровий напрямок удосконалення виборчого процесу останнім часом набуває дедалі більшого значення. Цифрова форма голосування від самого початку була спрямована на забезпечення зручності голосування та підрахунку голосів, і, що особливо важливо, засобом забезпечення прозорості голосування шляхом

обмеження потенційних можливостей для спотворення результатів волевиявлення і підсумків виборів. Цей напрямок поступово набуває у світовій практиці нової якості. Це робить актуальним завданням для вітчизняною наукою – проведення компаративного дослідження світового досвіду застосування цифрових технологій на різних етапах виборчого процесу, у т.ч. цифрового голосування, з метою визначення оптимальних шляхів модернізації електоральних процедур задля формування сприятливого середовища для цифрової трансформації виборчої системи України.

З огляду на окреслені аспекти загальної проблеми публічного управління та адміністрування тема дисертаційної роботи Н. Гусаревич є актуальною та своєчасною, відповідає дослідницькому та практичному контексту сьогодення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

За результатами аналізу матеріалів дисертації, ознайомлення з публікаціями дисертантки можна зробити такі висновки. Наукові положення, висвітлені в роботі, є достатньо обґрунтованими та достовірними, змістовними і несуперечливими, такими, що викладені в логічній послідовності. Висновки дисертації є обґрунтованими, вони пройшли належну апробацію на науково-практичних конференціях. Теоретичну основу дослідження становлять фундаментальні положення та наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених у сфері публічного управління та виборчого права (список використаної літератури налічує 243 поз.). Висновки є логічним завершенням і загальним підсумком здійснених авторкою досліджень.

Зазначене дозволяє зробити висновок про обґрунтованість і достовірність представлених у роботі наукових положень висновків і рекомендацій, про високий науковий рівень та професійну підготовленість здобувачки.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів.

Ознайомлення зі змістом дисертації, основними публікаціями дає змогу

визнати, що мету дослідження досягнуто. Це знайшло відображення в основних положеннях роботи, які сформульовані авторкою особисто й характеризуються оригінальністю та своєрідністю.

Наукові положення та нові науково обґрунтовані теоретичні результати проведених здобувачкою досліджень, що мають істотне значення для науки публічного управління, полягають у тому, що Н. Гусаревич вперше було обґрунтовано комплекс концептуальних положень щодо впровадження новітніх цифрових технологій у виборчий процес України з урахуванням основних напрямків та глобальних трендів цифрової трансформації національних виборчих систем. Було удосконалено понятійно-категоріальний апарат предметної сфери дослідження, зокрема, визначено дефініції термінів «цифровізація виборчого процесу», «цифрове голосування», «виборчий блокчейн»; розглянуто взаємозв'язок та співвідношення таких понять «цифрова демократія», «автоматизація виборчого процесу», «цифровізація виборчого процесу», «електронне голосування», «цифрове голосування»; запропоновано введення понять «цифрове голосування», «виборчий блокчейн» в юридичний тезаурус; концептуальні підходи до трансформації виборчого процесу в умовах глобальної цифровізації та формування структури та основних елементів цифрової виборчої системи.

Також набули подальшого розвитку наукові положення щодо забезпечення: активного та пасивного виборчого права, достовірності результатів волевиявлення, можливостей дистанційного голосування в мережі Інтернет, формування списків та реєстрів виборців, участі інституцій громадянського суспільства в організації та контролі виборів; методології розробки програм і проєктів цифрового голосування з використанням новітніх цифрових технологій з урахуванням розвитку формування органів публічної влади у повоєнний період; систематизація міжнародних правових інструментів регулювання цифровізації виборчого процесу та основних світових трендів та стандартів цифрового голосування; методологічні рекомендації на основні концептуальних та практичних положень які можуть бути

використані в процесі підготовки та організації загальнодержавних та місцевих виборів.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях.

Основні наукові результати дисертаційної роботи опубліковані в 12 наукових працях, із них: 7 статей у наукових фахових виданнях України, 1 підрозділ у колективній монографії, 4 тези доповідей у матеріалах науково-практичних конференцій. Провідний внесок за обсягом у публікаціях у співавторстві належить аспірантці і визначено у переліку публікацій, який подано у дисертації.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 251 сторінку, з них: 202 – основний текст, 9 таблиць, 11 рисунків, 1 додаток. Список використаних джерел становить 243 найменування.

Практичне значення роботи.

На наш погляд, практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні концептуальні та практичні положення доведені до рівня практичних рекомендацій і можуть бути використані в процесі розроблення та реалізації державних програм з цифровізації форм політичної участі та виборчого процесу, зокрема, а також удосконалення діючих норм та оптимізації процесу нормотворення в рамках національного виборчого законодавства з метою впровадження новітніх цифрових виборчих технологій.

Можна відзначити, що дисертаційна робота Н. Гусаревич є самостійним і структурно завершеним дослідженням, що характеризується єдністю змісту, має постульовану автором науково-теоретичну та практичну цінність. Практичне значення одержаних результатів полягає в практико-орієнтованих рекомендаціях та пропозиціях, які можуть бути використані для реформування виборчої системи в Україні, особливо у умовах потенційних ризиків післявоєнних виборів.

Наукові рекомендації, висновки, пропозиції, отримані в дисертації, були враховані і використані у роботі: Дніпропетровської обласної ради при розробці

регіональної програми інформатизації «Дніпропетровщина: цифрова трансформація» на 2023-2025 роки» рішення Дніпропетровської обласної ради від самоврядування «Асоціація міст України», в рамках реалізації Меморандуму про співробітництво з Міністерством цифрової трансформації України та місцевих проєктів у сфері цифрового розвитку громад, а також підготовки та проведення навчальних заходів, тематичних семінарів, конференцій з питань використання сучасних цифрових технологій для підготовки та проведення місцевих виборів; Виконавчого органу Павлоградської міської ради Павлоградського району Дніпропетровської області у підготовці та проведенні місцевих виборів 2020 року (при складанні списків виборців, а також у використанні цифрових технологій під час інформаційного супроводження виборчого процесу) та реалізації політики з впровадження цифрових технологій в діяльності виконавчих органів, підготовки та проведенні заходів з підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування з питань розвитку цифрових компетентностей; Виконавчого органу Зеленодольської міської ради Криворізького району Дніпропетровської області під час організації виборчого процесу на місцевих виборах 2020 року та розробці Програми інформатизації Зеленодольської міської територіальної громади на 2023-2026 роки, затвердженої рішенням міської ради від 21.12.2022 р. № 1113; Верхівцевської міської ради Кам'янського району Дніпропетровської області при розробці місцевої Програми інформатизації Верхівцевської територіальної громади на 2022-2025 роки, затвердженої рішенням сесії від 09.12.2022 р., № 757-36/VIII.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам.

Дисертація складається з анотації державною та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Робота містить таблиці та рисунки. Структура дисертації має логічну побудову і сприяє розкриттю теми дослідження та виконанню поставлених завдань. Дисертація оформлена

відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України, що висуваються до такого роду наукових робіт. Ретельний аналіз представленого рукопису дисертації та наукових публікацій дає підстави констатувати ідентичність публікацій та основних положень дисертації Н. Гусаревич.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи отримані результати дослідження, їх наукову новизну та практичну значущість, звертаємо також увагу і на певні дискусійні положення та зауваги до змісту дисертації.

По-перше, у підрозділі 1.1 авторка зазначає, що за останні двадцять п'ять років розвиток цифрових технологій значною мірою визначив новий вектор формування демократії – «цифрової демократії». Останнім часом на основі цифрових технологій будуються стратегії цифрової трансформації суспільства і, зокрема, публічного управління. Подібні прогнози формуються і щодо політичної системи суспільства. Цифрові технології розглядаються як фундамент революційних змін у публічній сфері або як технологічний спосіб вирішення нині існуючих проблем взаємодії громадян із органами публічної влади. Однак ейфорія щодо ролі цифрових технологій у процесі розвитку демократії поступово починає слабшати, тому є чимало причин. Крім того, ефективність цифрових інструментів у демократичних процесах дуже спірна, тотальна трансформація традиційних форм демократії несе у собі небезпеку становлення цифрового авторитаризму (с. 34 дисертації). На нашу думку, для повноти викладення матеріалу було б доречно привести приклади таких небезпечних явищ широкої цифровізації демократичних інструментів, які можуть привести до появи цифрового авторитаризму та посилення тотального контролю держави за громадянами.

По-друге, у підрозділі 1.3 здобувачка узагальнює висновки вчених-дослідників, які усвідомлюючи низку ризиків цифрового удосконалення виборчого процесу, демонструють конструктивне бачення того, як може бути організовано відповідний процес. На підставі цього Н. Гусаревич формулює низку вимог до

практики використання цифрових технологій під час голосування, а саме: учасник виборчого процесу має бути гарантовано впевнений, що його дії в цифровому середовищі призводять до юридичних наслідків; процедура цифрового голосування має передбачати операції із забезпечення та перевірки цілісності даних, що надходять від тих, хто голосує, загальнодоступними каналами Інтернету, у вигляді заповнених електронних бюлетенів; організатори голосування та встановлення результатів волевиявлення не повинні мати можливість виконувати операції створення, зміни, видалення даних голосування, які мають зберігатися після завершення процесу волевиявлення і давати змогу переконатися в їх повноті та незмінності, а також мати технічну можливість повторного підрахунку результатів голосування. На наш погляд, серед цих вимог також слід було зазначити, що має бути створена нова система здійснення спостереження за цифровим голосуванням та підрахунком голосів. Це обумовлено тим, що нові технології голосування вимагають новаторських підходів до спостереження за виборами для того, щоб забезпечити надійність, безпеку та цілісність процедур голосування. Тому відповідальним електоральним інститутам необхідно запропонувати ефективні механізми, що забезпечують публічність і прозорість ще на етапі впровадження цифрових технологій.

По-третє, описуючі у підрозділі 2.1 використання цифрових технологій на етапі проведення відбору кандидатів, авторка висловлює думку, що у сучасному варіанті праймеріз, з використанням новітніх цифрових технологій, як інструмент оптимізації виборчого процесу в Україні може стати своєрідним «тестом на демократію», який дозволяє виявити, наскільки наявні партійні кадри володіють необхідним потенціалом для участі у виборах і відповідають ефективним критеріям реалізації політичної практики (с. 99 дисертації). Вважаємо, що на сучасному етапі розвитку представницької демократії в Україні праймеріз може стати більш політтехнологічним рішенням, ніж реальним інструментом виборчого процесу, як прояву демократії і народовладдя.

По-четверте, у підрозділі 2.2 зазначається, що Рада Європи наразі працює над розробленням керівних принципів щодо використання цифрових технологій упродовж виборчого циклу (за винятком фази голосування) відповідно до загальноприйнятих принципів демократичних виборів. Окрема увага приділяється питанням кібербезпеки щодо цифрових рішень, які використовують на виборах, та конкретному застосуванню щодо них міжнародних інструментів із захисту даних. Наводяться приклади вже прийнятих за останній час міжнародно-правових документів та дається дуже стислий опис їх змісту. На наш погляд, робота значно виграла, якби в ній дисертантка зробила більш детальний аналіз їх змісту, оскільки правові інструменти щодо цифрових технологій мають важливе значення.

Разом з цим, слід акцентувати увагу на тому, що зазначені зауваження та дискусійні положення змісту дисертації не ставлять під сумнів теоретичну та практичну цінність, високу оцінку рівня її виконання.

Висновок.

З огляду на актуальність, новизну, важливість одержаних авторкою наукових результатів, їх обґрунтованість і достовірність, а також практичну цінність сформульованих положень і висновків вважаю, що дисертаційна робота Гусаревич Наталії Володимирівни «Впровадження новітніх цифрових технологій у виборчий процес в Україні» є самостійним, оригінальним, завершеним науковим дослідженням, у якому теоретично обґрунтовано механізми цифровізації виборчого процесу, які можуть бути використано в процесі розроблення та реалізації відповідних державних програм з цифровізації, а також під час удосконалення діючої виборчої нормативно-правової бази та оптимізації процесу нормотворення з метою впровадження новітніх цифрових виборчих технологій, що має суттєве значення для галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування».

На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що дисертаційна робота Гусаревич Наталії Володимирівни відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової

спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою КМУ від 12 січня 2022 р. № 44.

Офіційний опонент:

доктор політичних наук, професор,
в.о. декана факультету суспільних наук і
міжнародних відносин Дніпровського
національного університету
імені Олеся Гончара

Віталій КРИВОШЕЇН